

El debat sobre què volem obtenir amb l'avaluació de la recerca en Ciències Socials

Dra. Ercilia García Álvarez
Departament de Gestió d' Empreses URV (Universitat Rovira i Virgili)
Dr. Jordi López Sintas
Departament d' Economia de l'Empresa UAB (Universitat Autònoma de Barcelona)

Es reconeix internacionalment la diferència de tracte en l'avaluació de l'activitat científica de ciències experimentals en comparació amb les ciències socials i humanes. Aquest fet ha estat interpretat com una evidència que els sistemes d'avaluació no són capaços de recollir ni la productivitat ni la qualitat de les aportacions. L'economia i l'empresa és un cas paradigmàtic de l'avaluació en les ciències socials ja que comprèn àrees que entronquen directament amb l'àmbit científic-tècnic i altres amb la vessant més social i humana. Un pluralisme temàtic i metodològic que configura a l'economia i l'empresa com un microcosmos on es pot fer una reflexió global sobre els objectius de l'avaluació a assolir, els criteris adoptats, els models d'avaluació, els desajustos i les propostes.

Des del nostre punt de vista no s'ha debatut suficientment sobre què és el que es vol obtenir amb l'avaluació de la recerca en les ciències socials. És a dir, quin és el model de producció de la recerca en Ciències socials que volem tenir a Catalunya el 2025. El sistema actual s'ha plantejat com un mitjà de donar satisfacció a les diferents necessitats d'avaluació i, per què no dir-ho, de transformació de les universitats, que han anat sorgint: acreditacions i sexennis del personal docent i investigador, avaluació de projectes competitiu, i avaluació de grups d'investigació.

Tots aquests àmbits d'avaluació no estan prou integrats, presenten notables incoherències, i pateixen d'una manca d'alineament (fins i tot duplicats) entre l'avaluació realitzada per l'AQU, ANEP, ANECA, CNEAI. La repercussió en les ciències socials és important i preocupant ja que la superposició dels diferents sistemes i criteris d'avaluació no configuren un model de recerca clar en aquestes disciplines. Ens debatem entre l'adopció del model de recerca de les ciències experimentals i en conseqüència ens adaptem als seus criteris i indicadors y l'adopció d'un model propi i en conseqüència es desenvolupen criteris i indicadors en relació a aquest model.

El model d'avaluació predominant convergeix internacionalment i es basa en avaluar la quantitat d'articles publicats en revistes indexades en l'ISI, el nombre de citacions per article i l'índex d'impacte de la revista on es publica. Les àrees de coneixement més madures que compten amb major nombre de revistes amb factor d'impacte i comparteixen un enfocament general, positivista i en anglès són les beneficiades del model. Contràriament les àrees joves, les que adopten una pluralitat metodològica i temàtica, les que fan recerca interdisciplinària o d'àmbit local en català són les perjudicades amb el nou model d'avaluació. La solució, uns proposen, seria l'adopció d'un model propi que recollís les especificitats de les ciències no experimentals. No obstant això aquesta proposta porta implícit un model de producció de la recerca, el model actual, però si es porta a l'extrem, com, per exemple, avaluar el contingut de la producció científica, no el seu impacte acadèmic, es corre un seriós perill d'estancament en la investigació, etnocentrisme i, evidentment, manca d'impacte i reconeixement internacional.

Per això, absent el debat sobre el model de recerca, el debat es centra en "fer objectius" els criteris d'avaluació i assenyalar la manca d'indicadors d'impacte. Simultàniament, sense un model clar, la vida de l'investigador en ciències socials i humanes segueix, però els seus incentius i indicadors "donen batzegades", i l'èxit de les seves iniciatives de recerca es torna atzarós: els projectes amb metodologies alternatives a l'enfocament positivista tenen moltes dificultats per obtenir finançament, els grups interdisciplinaris veuen difícil la seva ubicació, en el seu propi departament i en la seva pròpia àrea de coneixement quan es tracta d'avaluar els seus projectes i de la seva recerca. Encara que l'avaluació de la recerca es centra en els resultats, no s'ha de perdre de vista que el model de recerca comença en el procés de doctorat del qual depèn el futur del sistema de recerca a Catalunya. Vegem les característiques actuals dels dos models.

L'estudi de l'AQU (2008) "La Inserció Laboral dels doctors de la Universitats Catalanes" ens mostra evidències sobre les diferències entre els models de Ciències Socials i el de Ciències experimentals. L'objectiu del doctorat és la preparació d'investigadors que siguin capaços de desenvolupar una recerca de manera autònoma tal i com s'apunta en l'informe de l'AQU. No obstant això, tenint en compte el model d'avaluació actual, el que es demana durant el seu procés de formació és que siguin capaços de produir recerca amb impacte acadèmic, preferentment internacional, i durant un període de temps reduït. Segons l'evidència disponible, aquest objectiu es compleix en ciències experimentals però no en els àmbits de les ciències socials i humanes, i aquest és l'origen de les tensions actuals dins el sistema de recerca català.

El model de recerca en les ciències experimentals està integrat, és eficient i encaixa amb el model d'avaluació. Els alumnes de doctorat en general realitzen les seves tesis com recull d'articles empírics en anglès sota la supervisió d'un grup de recerca que aporta finançament i supervisa els treballs. Per al doctorand aquest procés suposa realitzar la tesi en menys temps, investigar normalment a temps complet amb l'obtenció d'una beca (76% dels doctors en aquest àmbit van comptar amb una beca), començar a construir un CV acadèmic gràcies a les publicacions en revistes on està clar la seva qualitat acadèmica i aprendre, al mateix temps que s'investiga, els processos de revisió de les revistes d'impacte. En la seva etapa doctoral l'investigador ha pogut desenvolupar les habilitats acadèmiques necessàries per a la seva futura activitat de recerca en el si d'un grup. El resultat d'aquest treball per al grup és doble: d'una banda la tesi i de l'altra els articles publicats que se sumen a la producció del grup. Finalitzada la tesi se solen realitzar

estades postdoctorals en altres centres internacionals vinculats amb el propi grup de recerca que és qui facilita els contactes, estada que a més ampliarà les cites creuades dels articles produïts per tots els grups vinculats. Aquest model encaixa perfectament en el procés d'avaluació actual i les activitats que es desenvolupen suposen l'elaboració del CV del doctorand que li permetrà desenvolupar la seva carrera fent front amb èxit a les exigències d'acreditació laboral AQU gràcies al suport del grup. Segons l'informe de l'AQU sobre el professorat universitari a Catalunya per al període 2003-2006 en aquests àmbits es obtenia el 73% d'èxit en acreditació de Lector als 34 anys, 65% taxa d'èxit acreditació de recerca (AQU, 2008b). Una major producció per al grup amb pes internacional i la possibilitat de l'obtenció de projectes ja que l'avaluació es produeix dins del paradigma dominant. És un model integrat que es retroalimenta

El model de recerca en les ciències socials en canvi, es caracteritza per la seva fragmentació i ineficiència per afrontar l'avaluació actual amb èxit. Els doctorands realitzen les tesis de forma independent amb una supervisió, en moltes ocasions, a distància per facilitar l'autonomia intel·lectual del doctorand, però no té el suport d'un grup de recerca i normalment ha d'investigar sense finançament. El format en què es comunica el resultat de la investigació és la monografia, en castellà o català, i en molts casos, a més, sense contingut empíric. La realització de la tesi doctoral dura més temps ja que en no tenir finançament es simultània la investigació amb treballs a temps parcial o complet (només el 26% obtenen beca). Finalitzat el doctorat, la tesi es publica en format llibre. Això dona lloc a que el recent doctor manifesti que les competències de treball en grup, idiomes i de disseny de la investigació que li permetria la seva activitat independent en el futur són les més deficitàries. La difusió de la investigació, en realitzar-se en llengües locals, és limitada internacionalment i amb això les possibilitats que el treball sigui citat (que influeixi en altres recerques). Però encara que publicués internacionalment, l'absència de grups reals fa difícil la citació creuada. En aquests àmbits la taxa d'èxit en les avaluacions era un 46% en les acreditacions de Lector i als 39 anys, i 34% taxa d'èxit en l'acreditació de recerca de l'AQU (AQU, 2008b). Els grups de recerca si no s'integren amb els doctorands i no realitzen publicacions conjuntes són només grups d'aparença i de conveniència, el que suposa menor productivitat, amb menor impacte i major dificultat, per no dir impossibilitat de consolidació dels grups. La publicació en editorials depèn dels contactes dels supervisors de tesi i les revistes en moltes ocasions no compleixen amb els requisits actualment exigits (la majoria estan vinculades a departament), per això no estan indexades i hi ha poques amb impacte internacional. És un model fragmentat en la producció, cal un encaix entre el procés de doctorat, les exigències d'acreditació per a la carrera acadèmica de l'investigador, els grups de recerca, els àmbits de difusió científica (revistes) i l'avaluació. En aquest context, a més, és freqüent treballar amb enfocaments metodològics no positivistes que no estan presents en el model dominant de producció de recerca i que llasten les possibilitats d'èxit en l'obtenció de finançament dels projectes i en les avaluacions de les investigacions. Economia i empresa estan a cavall entre els dos models.

L'evidència presentada mostra clarament un desajust entre el model de producció de la investigació en Ciències Socials i el de la seva avaluació. El diagnòstic, però no és únic com varem mostrar inicialment, per això les opcions són diverses, aquí presentem tres: 1) mantenir el model actual de recerca en les Ciències Socials i centrar-nos en adaptar la seva avaluació, canviant els criteris i els indicadors amb l'objectiu de trobar un encaix amb el model actual i aconseguir que es retroalimenta (sent conscients del que això suposa), 2) canviar cap al model de ciències experimentals de forma progressiva, creant mecanismes de transició: llistats de revistes, indexació etc amb revisions periòdiques i increment progressiu dels nivells d'exigència en l'avaluació; 3) canviar cap al model de ciències experimentals però per ruptura, no es produeixen adaptacions i els nivells d'exigència es mantenen alts.

La primera opció és la que es demana habitualment i que està implícita en el títol d'aquest taller, ja que l'objectiu és canviar l'avaluació però no alterar el model de producció de recerca, per tant es reforcen els mecanismes que mantenen la separació entre les disciplines com passa en aquest taller. El canvi per ruptura suposa modificar el model de producció de la recerca per a convergir amb el de ciències experimentals i llavors es produirà la convergència, també, amb el model de l'avaluació. Finalment el canvi progressiu, que creiem seria la millor opció i, a més, permetria en economia i empresa que les diferents àrees poguessin accelerar la seva evolució sense greuges comparatius, però tenint en compte que el model de producció està canviant per convergir amb el de ciències experimentals. Aquest model requereix canvis simultanis en tots els actors del procés de producció i avaluació de la recerca.

Pel costat institucional respecte a l'avaluació seria necessari inicialment no atrinxer-se en els criteris i indicadors de les ciències experimentals i buscar sistemes que puguin avaluar la totalitat de la producció de l'investigador ja sigui en revistes amb impacte o no, llibres, etc, i la qualitat a través del seu impacte mitjançant cites més enllà del JCR, vegeu a tall d'exemple plantejaments com l'índex h de Hirsch. Avaluació de projectes i grups tenint molt en compte la interdisciplinarietat i la pluralitat metodològica, incrementant la plantilla d'avaluadors capacitats per avaluar la qualitat d'enfocaments empírics no positivistes. Prestar especial atenció i suport a l'emergència de veritables grups de producció científica, no grups de conveniència, que facilitin una transformació del model de producció que ens porti cap al model de treball en equip. Incentius per l'evolució de les revistes científiques d'aquestes àrees cap als criteris d'indexació i impacte internacionals, i per incrementar la col·laboració editorial amb països llatinoamericans amb l'objectiu de situar un major nombre de revistes en castellà dins el JCR.

Referències

- Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya (2008a) La inserció laboral dels doctors de les Universitats Catalanes, consultat el 17 de desembre de 2009 en http://www.aqu.cat/publicacions/insercio_laboral/.html
- Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya (2008b) El professorat Universitari a Catalunya: Dades per a les polítiques de acreditació i contractació, 2003-2006. Consultat el 17 de desembre en <http://www.aqu.cat/publicacions/monografies.html>